

**170 godina organiziranog čitanja u Križevcima:
od Ilirske čitaonice do Gradske knjižnice**

Marjana Janeš-Žulj, Gradska knjižnica «Franjo Marković» Križevci, A. G. Matoša 4, 48260 Križevci.

knjiznica-krizevci@kc.t-com.hr

www.knjiznica-krizevi.hr

U Hrvatskoj se tridesetih godina 19. stoljeća, u vrijeme buđenja hrvatskog narodnog preporoda i težnje za političkim, kulturnim i jezičnim ujedinjenjem hrvatskog naroda (koji moramo promatrati u kontekstu europskog romantizma), u većim gradovima otvaraju čitaonice, koje su imale ne samo kulturnu nego i političku ulogu, okupljanja hrvatskog građanskog sloja, buđenja nacionalne svijesti i čitanjem knjiga i novina na hrvatskom jeziku.

Križevci su kao razvijena kulturna i politička sredina, ravnopravno sudjelovali u staranju ilirskog pokreta i **početkom 1838.** odmah nakon Varaždina i Karlovca te Zagreba, među prvim gradovima u Hrvatskoj **osnovali ilirsku čitaonicu.** Zašto se to dogodio u Križevcima?

U Križevcima, kao jednom od najstarijih gradova sjeverne Hrvatske, koji je bio središte jedne od najstarijih i najvećih županija i u kojemu su se održavali Hrvatski državni sabori, u kojemu su 1674.g. Pavlini osnovali četverorazrednu gimnaziju (treću u Europi), i u kojem je 1860. otvoreno Gospodarsko i šumarsko učilište (prvo poljoprivredno učilište u ovom dijelu Europe), tridesetih godina 19. stoljeća postojao je jak obrtnički i građanski stalež, hrvatski orijentirano plemstvo te bogata politička i kulturna tradicija. Križevci su se izdizali iznad prosječnosti tog vremena, uz sretnu okolnost da su 1836. kao mladi pristavi u Križevce došli živjeti i službovati Antun Nemčić i Ljudevit Vukotinović, a da su nerijetko u Križevcima boravili i sastajali se ugledni ilirci toga doba: Ivan Kukuljević, Mirko Bogović, Ljudevit Gaj, Metel Ožegović i drugi.

Po uzoru na ostala «*Društva čitatelja ilirskih*» i čitaonica koje su utemeljene u Varaždinu, Karlovcu i Zagrebu, takvo je društvo 1838. g. osnovano i u Križevcima, a nedugo zatim i čitaonica.

Važno je spomenuti da je u Križevcima u ranijem periodu postojalo više vrijednih privatnih biblioteka u bogatijim plemićkim kućama, postoje podaci o bogatoj biblioteci Pavlinske

gimnazije, tu su stručne knjižnice Visokog gospodarskog učilišta i Knjižnica veterinarskog zavoda, tu je i knjižnica Grkokatoličke biskupije (koja je brigom biskupije, srećom ostala sačuvana), i da se na tim temeljima razvila i prva javna knjižnica u gradu: ilirska čitaonica na čijoj tradiciji je izrasla današnja Gradska knjižnica.

Ilirska čitaonica 1861.g. mijenja naziv u *Narodna čitaona*, 1911. god. u *Hrvatska čitaonica*. Nakon Drugog svjetskog rata knjižnica djeluje u sastavu *Kluba kulturno prosvjetnih radnika* do 1956. kada je registrirana kao samostalna ustanova: Gradska knjižnica Križevci. 1961. Knjižnica je pripojena *Narodnom sveučilištu*, sve do 1999. kada je ponovo registrirana kao samostalna ustanova: *Gradska knjižnica «Franjo Marković» Križevci*. Od 1989. knjižnica nosi ime hrv. pjesnika, filozofa, prvog estetičara, Franje Markovića.

Knjižnica je najstarija kulturna institucija u gradu i u svojoj je dugoj povijesti dijelila sudbinu političkih zbivanja i previranja u Hrvatskoj. Bez obzira što je često mijenjala ime i selila, ona nikada nije potpuno prestala s radom.

Današnja knjižnica postaje središnja informacijska, obrazovna, kulturna i multimedijaska ustanova za područje Križevaca i okolnih općina a svojom bogatom Zavičajnom zbirkom ne zaboravlja svoju prvotnu funkciju zaštite kulturne baštine svog zavičaja a time i čuvanja nacionalnog identiteta.

Tradicija knjižničarstva duboko je ukorijenjena u ovom gradu sa istim ciljem - učiniti knjigu i informaciju što dostupnijom svima, a to znači utirati put znanju i probitku u životu pojedinca i naroda. Ulogu knjižnice u životu jednog grada i njihovih stanovnika vidljiva je u svakodnevnom korištenju te knjižnice, gdje mališani dolaze na organiziranu igru, gdje se čitaju dnevne novine i časopisi, gdje učenici i studenti i traže informacije, uče, čitaju, istražuju, sklapaju prijateljstva ili se rađaju prve ljubavi, gdje se okupljaju umirovljenici uz dnevni tisak i komentiraju političke događaje, gdje su dostupna računala za slanje pošte, pronalaženje informacija i sl. Knjižnica je na neki način dnevni boravak grada i njenih građana, ali i puno više od toga i hvala svima koji su svih tih 170 godina pomagali i pomažu, i cijenili i cijene njezin rad.

Ilirska čitaonica (1838.-1861.)

Devetnaesto stoljeće, bogato mnogim političkim i kulturnim događajima, u Hrvatskoj je obilježeno buđenjem nacionalnog osjećaja. Hrvatski narodni preporod ili ilirski pokret (1835.-1848.), kao pokretač hrvatske narodne svijesti suprotstavljao se prodoru germanizacije i mađarizacije. Pokret je bio usmjeren na izgradnju i širenje jedinstvenog hrvatskog jezika na štokavskoj osnovi. U to vrijeme nastaju prve javne čitaonice i narodne knjižnice, koje su uz kulturno-obrazovni, imale i politički karakter.

Križevci su kao razvijena kulturna i politička sredina, ravnopravno sudjelovali u staranju ilirskog pokreta i početkom 1838. odmah nakon Varaždina i Karlovca te Zagreba, među prvim gradovima u Hrvatskoj osnovali ilirsku čitaonicu. Zašto se to dogodilo u Križevcima? Preporodni pokret je u Križevcima naišao na vrlo plodno tlo. Križevci su bili razvijena građanska, kulturna sredina, sjedište županije na čelu sa županom Ljudevitom Bedekovićem i podžupanom Nikolom Zdenčajem (*«Križevačka županija je "kula ilirizma"»*), Horvat, J. (1975) .:Lj. Gaj: Njegov život, njegovo doba, Zagreb.)

Križevci su bili nastanjeni pretežno hrvatskim pučanstvom, uspješno su se odupirali germanizaciji i mađarizaciji te su 1830. odlučno stali protiv uvođenja mađarskog jezika u hrvatske škole. 1832. uprava grada podržala je Gajevu molbu za izdavanje Ilirskih narodnih novina.

U Križevcima su od 1836. službovali Antun Nemčić (tada je imao 23 godine), Ljudevit Vukotinović (tada je imao 23 godine), a vrlo često su navraćali Ljudevit Gaj, Ivan Kukuljević, Mirko Bogović, Metel Ožegović, Stanko Vraz i drugi.

Po uzoru na ostala društva čitatelja ilirskih i čitaonica, koje su utemeljene u Varaždinu 18. siječnja 1838., u Karlovcu 1. ožujka 1838., i u Zagrebu 14. srpnja 1838., Ljudevit Vukotinović osniva društvo nazvavši ga Čitatelji ilirski. O tome svjedoči pismo Lj. Vukotinovića Stanku Vrazu od 17. ožujka 1838. u kojem ga obavještuje: „*Takovo je društvo u Varaždinu, - tako sam i ja sad u Križevcu postavio.*“

Osnivanje Čitatelja Ilirskih spominje i Đuro Šurmin u Hrvatski preporod, knj. II, Zagreb, 1904., na str. 113: „*osnovano u Križevcima društvo pod imenom Čitatelja ilirskih, samo da se narodnost što više širi.*“

O osnivanju društva Čitatelja ilirskih govori i pojedinost iz dopisa Metela Ožegovića, osnivača čitaonice u Varaždinu, objavljenog u Danici ilirskoj, 26. svibnja 1838.:... „*što da u inih domovine naše gradovih, kakti Karlovcu i u Križevcu učinjeno jest s veseljem čujemo.*“

Svi ti izvori poslužili su Srni Vuković-Motl u radu: Narodne knjižnice u Hrvatskoj u 19. stoljeću, Zagreb, 1981., gdje piše: „*Stoga se iz navedenog treba kao godina osnutka*

križevačke Čitaonice prihvatiti 1838. godina.“ I dalje u sažetku svog rada ona navodi: „*Prve čitaonice osnovane su 1838., i to u Varaždinu, Karlovcu, Zagrebu i Križevcima.*“

Zaslugom i djelovanjem društva Čitatelja ilirskih u Križevcima je 19. travnja 1839. ustanovljena Ilirska čitaonica, koja je počela s radom 1. kolovoza 1839. Ilirska čitaonica bila je središte kulturnog i društvenog života u gradu. Njezina uloga nije bila samo da okuplja članove na čitanje ilirskih (hrvatskih) knjiga i novina i da organizira zabave, već je ona imala za cilj stvarati « *novo hrvatsko društvo, proniknuto narodnim duhom i zaneseno za stvaralački kulturni rad.*“ (Antun Barac: Hrvatska književnost, knjiga I, književnost ilirizma, Zagreb, 1954., str. 148.)

Ilirske čitaonice kao kulturne institucije, rasadišta narodnog prosvjećivanja, odigrale su značajnu ulogu u razvijanju i produbljivanju nacionalne svijesti hrvatskog naroda. Uloga nekadašnjih čitaonica u Hrvatskoj jedva se može uspoređivati sa zadaćama suvremenih knjižnica. Ilirska čitaonica imala je za cilj okupljati hrvatsko plemstvo i građanstvo, širiti preporodne ideje, prikupljati knjige i novine na hrvatskom jeziku i vrlo često pomagati druga društva prodajom knjiga i novina ili sakupljanjem dobrovoljnih priloga.

Slijedeći zapis o čitaonici bilježimo u Ilirskim narodnim novinama od 25. veljače 1840., br. 16., gdje u ime Narodnog društva križevačkog knjižnik Stepan Mlinarić obavještava čitateljstvo da je knjižnica u Križevcima počela s radom 1840.godine i imala 700 knjiga. Ravnatelj društva bio je tada podžupan Ivan Zidarić. Sve važnije knjige, poklonio je Mirko Inkej Palinski, komornik dravski, sa svog imanja u Rasinji. Iz tih izvora vidimo da se čitaonica financirala iz članarine i da su knjige prikupljali među svojim članovima. Članovi čitaonice uključivali su se u akcije drugih ilirskih čitaonica i međusobno su se posjećivali. Čitaonica u Zagrebu je 1840. radila na stvaranju ilirskog kazališta i formirala je odbor „*koji će u dogovoru s odborima čitaonice u Karlovcu, Križevcima i u Varaždinu raditi, da se kazalište uredi na dionice.*“ (Đ. Šurmin: Hrvatski preporod, knj.II, 1904., str.248.)

O postojanju čitaonice u Križevcima svjedoči i podatak sa sjednice uprave zagrebačke čitaonice. Na toj je sjednici uprava zaključila da se zahvali svom članu Inkeju Palinskom „*za obećane i darovane nekoje knjige narodnom kasinu križevačkom pod tom prigodbom da one, ako bi rečeni kasino, što Bog sačuvaj, razstavio se, našem društvu kao glavi svih drugih pripanu. Popis rečenih knjigah priobćen nam je od istoga presvetloga gospodina.*“ (Srna Vuković-Motl: Narodne knjižnice u Hrvatskoj u 19. stoljeću, str. 10.-110) Na žalost nismo uspjeli ući u trg popisu spomenutih knjiga. (Gradska knjižnica ne posjeduje knjige iz tog najranijeg razdoblja ilirske čitaonice.)

Narodna čitaona (1861.-1911.)

Ilirska čitaonica djelovala je u Križevcima u preporodnom narodnom duhu do 1843. kada je zabranjeno ilirsko ime i kada je njezin rad poremećen političkim zbivanjima. Do 1850. čitaonica vjerojatno životari dok konačno nije Bachovim apsolutizmom zabranjen njezin rad i djelovanje u narodnom duhu. Svoje teške dane čitaonica proživljava i kasnije za vrijeme Khuen Hedervaryja. Takvo će stanje potrajati desetak godina da bi nakon toga nastali povoljniji uvjeti za rad.

1861. godine Ilirska čitaonica mijenja ime u Narodna čitaona, ima 83 redovna i 17 izvanrednih članova, a odbor čitaonice donosi svoja pravila: „*izobrazivanje duha i podupiranje narodne knjige, nabavljanje i čitanje časopisa, zatim zabave s dozvoljenim igrama i drugo dozvoljeno razveseljavanje.*“ (Zapisnik Narodne čitaone, Križevci, 1862.-1883.).

Prvi predsjednik Narodne čitaone bio je Andrija Uhernik, županijski odvjetnik. Ostali članovi odbora Narodne čitaone bili su: Skender Farkaš, Franjo Sviličić, Franjo Gilg i Živko Vukasović.

Čitaonica ponovo postaje središte hrvatskih nacionalnih ideja. Kvirin Vidačić je u djelu: Topografično-poviestne crte slobodnog kraljevskog grada Križevaca, Križevci, Tiskara G. Neuberga, 1886. , napisao: „*Narodna čitaona opstoji u ovom gradu od 1861. Imade lijepo uređene prostorije u Jelačićevoj ulici i veliku plesnu dvoranu. Tu se okuplja cviet inteligencije šireći prosvjetu medju sobom čitanjem raznih političkih i strukovnih časopisa koje u izobilju drži.*“ Od ostalih znanstvenih zbirki u gradu, Vidačić spominje: „*biskupski i gradski arhiv; učevna sbirka Kr. gosp.i šum. zavoda*“, a od knjižnica: „*biskupska, župna, Kr. gosp. i šum. zavoda i obće pučke škole*“.

Još nas jedan podatak navodi na postojanje križevačke čitaonice. T. Radauš u svom radu: Biblioteke i čitaonička društva na teritoriju SR Hrvatske od srednjeg vijeka do 1945., Zagreb, 1980. na str. 295-298, navodi da je Križevačka čitaonica osnovana 10. siječnja 1862. s ciljem da se promiče naobrazba i nabavljaju knjige i periodika na hrvatskom i ostalim slavenskim jezicima.

O radu Ilirske čitaonice i Narodne čitaone (Hrvatske čitaonice) u Križevcima od 1862. do 1945. pisao je prof. Petar Delić, radovi su objavljeni u nekoliko časopisa.

Iz Zapisnika Narodne čitaone, saznajemo, da je 19. lipnja 1862. g. čitaonicu pohodio Hrvatski ban Josip Šokčević i da se upisao u spomen knjigu. U okviru čitaone 1863. formiran je vrlo aktivan kazališni odbor o kojem se posebno brinuo Skender Farkaš. Čitaonica je imala bogat

zabavni život pa saznajemo da Vjekoslav Köreskeni 1868. g. članove čitaonice uči plesati kolo. Te iste godine čitaonica je za 160 forinti nabavila 1895 knjiga od E. Zdenčaja u Dubovcu, a ravnatelj je bio Napoleon Špun-Strižić. Članovi Čitaonice pomagali su rad drugih društava, tako je 1886. poslali 43 forinte za izgradnju društvenog doma u Zagrebu, pomagali su mjesnu bolnicu, dali su prilog gradu Virovitici koji ju postradao od požara i drugima. 1877. čitaonica dobiva novi šesti po redu radni prostor u Jelačićevoj ulici (na mjestu gdje se danas nalazi Hrvatski dom nalazila se zgrada stare narodne, kasnije hrvatske čitaonice) i tu ostaje do 1914.

1878. godina bila vrlo teška za rad Narodne čitaone, jer je došlo do političkih razilaženja članova i njezin rad gotovo zamire. Tek intervencijom člana čitaone, Šandora pl. Fodroczyja, ponovo oživljava njezin rad. Tih su se godina svojim „*požrtvovnim radom za čitaonu*“ isticali Julio Bubanović, Drago Grdenić, Rajo Lemaić, Gustav Prexidr, Ivan Stražnicki, Milan Grlović i drugi ugledni i zaslužni Križevčani.

U razdoblju vladavine K. Hedervarija (1883.-1903.) čitaonica nije imala velikih uspjeha u radu i iz Zapisnika saznajemo da su članovi bili u velikim novčanim problemima. Posebno treba spomenuti 1885. godinu kada su se članovi odlučili, opet vjerojatno iz političkih i financijskih razloga, da sve vrjednije knjige poklone Sveučilišnoj knjižnici a da se ostale prodaju Emeriku Breyeru za 35 forinti.

Članovi čitaone nisu bili zadovoljni stanjem zgrade i 1891. formirali su odbor koji bi pokrenuo gradnju nove zgrade čitaonice (današnji Hrvatski dom).

1902. godine za vrijeme predsjednikovanja Stjepana Pompera, Narodna čitaona proslavila je 40. obljetnicu postojanja. Čitaonica je narednih godina bila dosta aktivna u društvenom životu grada. Novčano je pomogla rad Društva sv. Ćirila i Metoda u Zagrebu, slala brzojavne čestitke ili su članovi prisustvovali jubilejima društava ili znamenitih osoba. U prostoru čitaonice okupljao se novoosnovani Hrvatski sokol i ostala križevačka društva, čiji članovi su se mogli koristiti tiskom.

Hrvatska čitaonica (1911.-1945.)

U nastojanju da izraze napredni narodni duh, članovi čitaonice promijenili su 1911. godine naziv čitaonice u Hrvatska čitaonica. Zbog nastojanja da riješe problem prostora, 29. siječnja su se u čitaonici okupila sva križevačka društva (Hrvatska čitaonica, Hrvatski sokol, Kalnik, Zvono, Merkur- vojno veteransko društvo) i osnovali odbor (Vjekoslav Hirschl, Milutin Urbani, Maks Srkulj, Milan Hlebec, Josip Škulj i Robert Pscherhof) koji će pokrenuti gradnju društvenog doma. Nakon mnogih nastojanja, konačno je 1913. Gradsko poglavarstvo odobrilo

gradnju novog doma na mjestu hrvatske čitaonice. Srušena je stara zgrada i počela je gradnja Hrvatskog narodnog doma po zamisli arhitekta Stjepana Podhorskog. Međutim početkom I. sv. rata prekinuta je gradnja nedovršenog doma ali je zbog rata prekinut i rad čitaonice. Tek je poslije rata, 16. kolovoza 1918. čitaonica ponovo počela sa radom. Čitaonica je između dva rata nastavila sa svojim aktivnostima: okupljanje građana, čitanje tiska i posuđivanje knjiga, priređivanje zabava, čajanki, plesova, koncerata ali i kulturnih zbivanja: postavljanje spomen ploča i proslava obljetnica. Čitaonica je kao temeljna kulturna ustanova ustupala prostor ostalim križevačkim društvima: Vatrogasnom društvu, Odboru radničkog plesa, Pjevačkom radničkom društvu, Obrazovno radničkom društvu Kalnik, Hrvatskoj seljačkoj zadruzi, Pjevačkom društvu Slavuj, Kazališnom društvu, Hrvatskom literarnom društvu Plug, Pučkoj učioni, Učiteljskom društvu, Hrvatskom sokolu, Gospojinskom društvu, Križevačkom diletantskom društvu, Klubu akademičara, Gimnazijskoj mladeži, Cercle francaise-u, Židovskom društvu, Radničkoj čitaonici, Trgovačkom društvu, Gradskim činovnicima, Križevačkom tenis klubu, Šah-klubu, privatni učitelji plesa itd.

1919. čitaonica je dobila električno svjetlo, 1921. čitaonica je imala 245 članova, tri prostorije i dobila je novi namještaj izrađen u narodnom duhu. Članovi čitaonice bili su 1830. pri postavljanju nadgrobnog spomenika A. Nemčiću.

Čitaonica je 18. ožujka 1933. obilježila 70. obljetnicu u Hrvatskom domu i na proslavi je govorio prof. Dane Smičiklas, ravnatelj gimnazije. Nakon 1935. g. čitaonica je bila jedina kulturna ustanova u gradu ali su njezine aktivnosti ponovo smanjene zbog političkih prilika. Članovi odbora: Josip Škulj i Franjo Šoštarić 1837. nastoje oživjeti rad čitaonice različitim predavanjima, tečajevima opismenjavanja, kazališnim predstavama i sl.

Za vrijeme Drugog sv. rata aktivnosti čitaonice bile su slabe, iako su predsjednik Oto Navratil i tajnik Ljerko Mitrović nastojali održati rad čitaonice, ali je zbog ratnih prilika to bilo nemoguće.

Polaganjem buketa cvijeća 7. ožujka 1945. godine na grob dugogodišnjeg blagajnika Josipa Škulja, koji je umro u 82. godini života, kao da je simbolički označen kraj tadašnje Hrvatske čitaonice (prije Ilirske čitaonice i Narodne čitaone), koje su snažno odredile kulturni, društveni ali i politički život Križevaca. Za uspješan rad čitaonice zaslužni su mnogi Križevčani koji su svojim nesebičnim radom i zalaganjem održali kontinuitet čitaonice i nisu dozvolili njezino odumiranje.

Knjižnica i čitaonica nakon Drugog svjetskog rata

Nakon Drugog svjetskog rata čitaonice u Hrvatskoj mijenjaju karakter i način rada. Osnivaju se kao ustanove narodnih odbora ili raznih kulturno-prosvjetnih organizacija. U Križevcima je osnovana Knjižnica i čitaonica, koja je od 1948. djelovala pri Narodnom odboru, objedinivši fond bivše Hrvatske čitaonice, Pučke knjižnice i Radničke čitaonice. Knjižnica je bila smještena u prostoru Hrvatskog doma i Milica Erhatic izvršila je inventarizaciju knjiga i održavala tečajeve za knjižničare u okolici Križevaca. U to vrijeme knjižnice su se otvarale u svim većim mjestima oko Križevaca. Od 1950. knjižnica djeluje u sastavu Kluba kulturno prosvjetnih radnika. Knjižnica je u poslijeratnom periodu dobila funkciju prosvjetne i obrazovne ustanove sa zaposlenim djelatnicima i programom rada. U knjižnici su se održavali različiti tečajevi (opismenjavanje, kuhanje, šivanje...), uvježbavale su se literarne i dramske predstave, igrao se šah i priređivale izložbe. 1. veljače 1952. za stalnog knjižničara bio je postavljen Dragutin Zajc. Knjižnica je imala 22 naslova novina, tjednika i časopisa. 1952. knjižnica je bila preseljena u nove prostore na Nemčićevom trgu br.6 (danas trgovina tekstila). 1953. knjižnica je preseljena u novi prostor u Zakmardijevoj ulici 5, i te je godine nabavljen televizor, među prvima u gradu i mnogi su građani dolazili u knjižnicu gledati televizijske emisije.

Gradska knjižnica i čitaonica (1956.-1961.)

Knjižnica je imala zapažene rezultate u kulturnim i obrazovnim aktivnostima i stoga je, 30. siječnja 1956. Narodni odbor Općine Križevci osnovao Gradsku knjižnicu i čitaonicu kao samostalnu, kulturno prosvjetnu ustanovu. 1957. Te se godine Križevačka knjižnica među prvima uključila u obilježavanje Mjeseca knjige i program Moja najdraža knjiga. Upravni odbor knjižnice učlanjuje knjižnicu u Savez knjižnica i čitaonica Hrvatske. U knjižnici su radili Zora Šušković i Dragutin Zajc. U tom razdoblju knjižnicu je posjećivalo 100-120 čitatelja, stalno se nabavljalo 40-tak novina i časopisa i posjedovala je fond od 7.300 knjiga (beletristike, stručne, političke i dječje literature, ali i knjiga na stranim jezicima). Knjižnica je od Općine Križevci dobivala redovita godišnja sredstva za svoj rad. Osnovane su pokretne knjižnice (knjižni ormarići) u Sv. Petru Čvrstecu, Kloštru i Carevdaru, dok je Majurec imao samostalnu knjižnicu. Knjige su se prevozile u drvenim sanducima različitim prijevoznim sredstvima: zaprežnim kolima, kamionima, kasnije osobnim autom (fičekom). U ostalim mjestima oko Križevaca postupno su osnivane i sređivane knjižnice u Sv. Ivanu Žabnu, Sv. Petru Orehovcu, Glogovnici i Velikom Ravnu. Gradska knjižnica i čitaonica Križevci nabavljala je i posuđivala okolnim knjižnicama dnevni tisak i knjige.

Knjižnica i čitaonica u sastavu Narodnog sveučilišta (1961.-1999.)

10. srpnja 1961. Knjižnica je pripojena Narodnom sveučilištu i djeluje kao samostalna radna jedinica, pod nazivom Knjižnica i čitaonica, i u takvom je sastavu ostala sve do 1999. kada je ponovo registrirana kao samostalna ustanova, kakva je i danas i nosi naziv Gradska knjižnica „Franjo Marković“ Križevci.

Knjižnica se u poslijeratnom razdoblju, a na tradiciji ilirske i hrvatske čitaonice (kakva je ostala u sjećanju Križevčana), ubrzano razvijala.

1965. Općina Križevci ima 44.968 stanovnika. Knjižnica ima oko 7.000 knjiga. Te je godine u knjižnici zaposlena Štefanija Crnković koja je započela obradu po novim knjižničnim standardima (UDK sistemu). 1967. Knjižnica se ponovo seli, ovog puta u Omladinski dom (bivša sinagoga) gdje ostaje do 1985., kada se vraća u prostor Hrvatskog doma. Tih se godina knjižnična djelatnost širila, usprkos neadekvatnog prostora u Omladinskom domu. 1970. započeta je katalogizacija i formiranje abecednog i stručnog kataloga, 1973. knjižnica dobiva voditeljicu Mariju Ivanović, 1975. počinje formiranje Zavičajne zbirke i hemeroteke (zbirka novinskih isječaka), 1978. uvode se aktivnosti za najmlađe (pričanje priča i mali knjižničari), a 1980. počelo je raditi kazalište lutaka. 1984. otvorena u knjižnici igraonica za djecu predškolskog uzrasta, a 1988. nabavljeno je prvo računalo i od tada se počinje nabavljati i audio-vizualna građa. **1989. Knjižnica je obilježavala 150- obljetnicu, dobivši ime po slavnom Križevčaninu, velikom pjesniku i filozofu Franji Markoviću.**

Ratne godine (Domovinski rat) obilježene su velikom posjećenošću i velikim porastom članova (fenomen svih knjižnica u Hrvatskoj). U knjižnicu se dolazilo i za vrijeme zračnih uzbuna i htjelo se usprkos ratu i strahotama sačuvati ono ljudsko, knjiga je pomagala i liječila i tada se javio pojam biblioterapije.

U tom su razdoblju karakteristične humanitarne akcije koje su knjižnice organizirale: Poklonimo knjigu razrušenoj knjižnici, Darujmo slikovnicu prognanoj djeci, Besplatna učlanjenja i usluge za djecu i obitelji izbjeglica sa stradalih područja i sl.

Knjižnica danas: Gradska knjižnica «Franjo Marković» Križevci

Danas je knjižnica smještena u zgradi Hrvatskog doma na oko 530 m². Tijekom posljednjih godina obnovljena je i opremljena novim namještajem.

Gradska knjižnica obavlja javnu knjižničarsku djelatnost i namijenjena je svim korisnicima bez obzira na dob, spol, profesiju, društveni i drugi status tih korisnika.

Fond knjižnice broji oko 60.000 svezaka knjiga, 53 naslova periodike, oko 700 didaktičkih pomagala i igračaka, te oko 2.500 jedinica AV-građe.

Knjižnica ima razvijene odjele i svojim korisnicima nudi raznovrsne usluge: posudbu knjiga, čitaonicu novina i časopisa, studijski rad, izradu bibliografija i sažetaka, zavičajnu zbirku, igraonicu za djecu predškolskog uzrasta, radionice za djecu i mladež, kompjutorske radionice, multimediju, internet, međuknjižničnu posudbu, informacijsku službu, tržnicu knjiga.

Knjižnica ima otvoren knjižnični stacionar u Područnoj školi Veliki Raven i nekoliko knjižnih ormarića. Ubrzano se priprema i uvodi bibliobusnu službu na području Kalničkog prigorja i za tu potrebu nabavila je biblio-kombi (prvi u Hrvatskoj). Sadašnji prostor knjižnice je premali i nefunkcionalan za smještaj knjižnične građe i organizaciju svih potrebnih usluga i službi. U planu je preseljenje Gradske knjižnice u novi i primjereniji prostor u skladu s standardima i propisima knjižničarske struke.

Osim redovite djelatnosti nabave, obrade, zaštite i posudbe knjiga, knjižnica obavlja i niz kulturno-animacijskih aktivnosti. Knjižnica i njezini djelatnici uključeni su u Hrvatsko čitateljsko društvo, Hrvatsko knjižničarsko društvo, Hrvatski centar za dječju knjigu i sudjeluju u različitim promotivnim i kulturnim aktivnostima u popularizaciji čitanja, korištenja knjižnice i razvijanja navike čitanja kod djece i odraslih.

Gradska knjižnica "Franjo Marković" Križevci kulturno je i informacijsko, multimedijalno središte Grada Križevaca i okolice, koje građanima osigurava pristup znanju, informacijama i kulturnim sadržajima za potrebe obrazovanja, stručnog i znanstvenog rada, cjeloživotnog učenja, informiranja, odlučivanja i razonode.

Zaključak:

Knjižnica je kao najstarija kulturna ustanova, a vrlo često i kao jedina kulturna ustanova održavala društveni i kulturni život grada. Generacije čitatelja prošle su kroz njezine prostore, od počasnih članova, učitelja, ravnatelja, đaka, poljoprivrednika, domaćica, radnika, službenika i mališana.

Nastala je u hrvatskom preporodu kao simbol želje za očuvanjem hrvatskog identiteta i njegovanja hrvatskog jezika i kulture. Knjigom je odgajala generacije djece, znanstvenika, poljoprivrednih naučnika i profesora Gospodarskog učilišta, prosvjetnih djelatnika i svih žitelja Križevaca i Kalničkog prigorja. Danas, ta ista knjižnica, smještena u prostoru Hrvatskog doma, čiju gradnju su potakli članovi Društva Hrvatske čitaonice (1911.-1914. g), razvija informacijsku i informatičku pismenost, demokraciju, obrazovanje i poticanje čitanja. Ovim putem zahvaljujem se svim djelatnicima i svim korisnicima knjižnice te svima koji su proteklih 170 godina na bilo koji način pomagali njezin rad.

U 170-godišnjoj tradiciji čitaonice i knjižnice u Križevcima, bez obzira što je ona često mijenjala ime i selila, ona nikada nije potpuno prestala s radom.

Godine 1838. počela je s radom Ilirska čitaonica sa svrhom širenja pismenosti, jezika i kulture kao temeljne odrednice nacionalnog identiteta.

Sto sedamdeset godina kasnije, nastojimo širiti znanje, kulturu, demokraciju, informatičku i informacijsku pismenost, cjeloživotno učenje i obrazovanje.

Izvori (kronološkim redom)

Korespondencija: Vukotinović-Vraz, (17.1.1838.) NSK. R3981. Zagreb.

Ožegović, Metel (1838): Službeni dopis od slavne Varmedjije Varaždinske. // Danica ilirska, IV, 21(1838), (26.5.) str.81.-82.

Mlinarić, Stjepan. Dopis iz Križevca. // Ilirske narodne novine, VI, 16(1840), (25.2.)

Zapisnik o radu Narodne čitaone. Križevci, 1862.-1883.

Pravila Društva Narodne čitaonice u Križevcu. (1862). // Zapisnik o radu Narodne čitaone..., 19. svibnja 1862.

Zapisnik o radu Narodne čitaonice (Hrvatske čitaonice), Križevci, 1884.-1938.

Pravila društva Narodne čitaonice u Križevcih: prihvaćena na Glavnoj skupštini Društva 1. srpnja 1888., predsjednik Dragutin Grdenić. Križevci: Tiskara Gust. Neuberga, 1904.

Pravila Hrvatske čitaonice i Križevcima: prihvaćena na Glavnoj skupštini Društva 28. svibnja 1935. Križevci, 1935.

Pravila Hrvatske čitaonice i Križevcima: prihvaćena na Glavnoj skupštini Društva 27. siječnja 1937. Križevci, 1937.

Izveštaji o radu Knjižnice i čitaonice u Križevcima: 1956. – 1988. Križevci, Gradska knjižnica «Franjo Marković», 1956.-1988.

Izveštaji o radu Gradske knjižnice „Franjo Marković“ Križevci: 1989. -2006. Križevci: Gradska knjižnica «Franjo Marković», 1989.-2006.

Literatura (abecednim redom)

Barac, Antun. Hrvatska književnost od Preporoda do stvaranja Jugoslavije. Knj. I. Književnost ilirizma. Zagreb: JAZU, 1954.

Badalić, Josip. Javne knjižnice u Savskoj banovini; njihovo stanje i potrebe. Zagreb, 1937.

Bedenko, Josip. Križevci-razvoj grada. Zagreb,1975.

Delić Petar (1982): Ilirska čitaona u Križevcima. //Križevački zbornik II, Križevci: Matica hrvatska Križevci, 1982., str.187.-189.

Delić, Petar. Narodna čitaona (Hrvatska čitaonica) u Križevcima (1862.-1945.) // *Hrvatski sjever*, Čakovec, 2-3(1996), travanj-rujan, str. 162.-171.

Godišnjak Gradske knjižnice i čitaonice Metel Ožegović Varaždin. Varaždin: Gradska knjižnica Metel Ožegović, 1995

Janeš-Žulj, Marjana; Delić, Petar. Gradska knjižnica «Franjo Marković» Križevci: spomen knjiga u povodu 160. godišnjice postojanja. Križevci: Gradska knjižnica «Franjo Marković», 1998.

Stipčević, Aleksandar. Povijest knjige: drugo prošireno i dopunjeno izdanje. Zagreb: Matica hrvatska, 2006.

Stipčević, Aleksandar. Socijalna povijest knjige u Hrvata: knjiga I. srednji vijek (Od prvih početaka do glagoljskog prvotiska iz 1483. godine). Zagreb: Školska knjiga, 2004.

Stipčević, Aleksandar. Socijalna povijest knjige u Hrvata: knjiga II. Od glagoljskog prvotiska (1483) do hrvatskog narodnog preporoda (1835). Zagreb: Školska knjiga, 2005.

Umjetnička topografija Hrvatske: Križevci, grad i okolica. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti, 1993.

Vidačić, Kvirin. Knjižnica// Pervo izvjestje glavne djevojačke i trivijalne djevojačke učione u Križevcu na koncu šk. godine 1864. Križevci, 1864.

Vidačić, Kvirin. Topografično-poviestne crte slob. i kr. grada Križevca. Križevac, 1886.

Vuković-Mottl, Srna. Narodne knjižnice u Hrvatskoj u 19. stoljeću. Zagreb, 1981.
(magistarski rad)

Slikovni prilozi:

Foto 1. Govor podžupana Nikole Zdenčaja pobornika ilirizma, 1836.g. (Zavičajna zbirka Crisiensia)

Foto 2 Hrvatski narodni dom arhitekta Stjepana Podhorskog iz 1914. g. (Zavičajna zbirka Crisiensia: Zbirka razglednica)

Foto 3. Pravila društva Narodne čitaone iz 1862. (Zavičajna zbirka Crisiensia)

Foto 4. Pozivnica iz 1905. g. (Zavičajan zbirka Crisiensia,,: Zbirka pozivnica)

Foto 5. Pozivnica na proslavu 50. obljetnice postojanja Narodne čitaone u Križevcima(Zavičajana zbirka Crisiensia: Zbirka pozivnica)